

Ukazuje na některé z hlavních dimenzí nově se koncipujícího školního předmětu, nejčastěji zjednodušeně nazývaného *Rodinnou výchovou*. Kromě toho upozorňuje na hlavní zaměření specifických vzdělávacích institucí — rodinných škol, které se v poměrně krátké době své existence staly přirozenou součástí sítě středních škol.

Literatura

- Možný, I.: *Moderní rodina (mýty a skutečnosti)*. Brno, Blok 1990.
- Možný, I.: *Proč tak snadno*. Praha, Knížnice sociologických aktualit 1991.
- Rozinajová, H.: *Základy rodinné výchovy*. Bratislava, SPN 1992.
- Strělec, S., Marádová, E., Marhounová, J., Řehulka, E.: *Kapitoly z rodinné výchovy*. Praha, Fortuna 1992.
- *Učební osnovy pro rodinné školy*. Praha, Fortuna 1991.

Budeme mít znovu učebnici pedagogiky?

Chrudoš Vorlíček

Ve vývoji jednotlivých vědních disciplín zaujímají významné místo práce usilující o soustavný výklad poznatků, k nimž daná disciplína dospěla. Takováto pojednání o výchově a pedagogice napsal J. Á. Komenský, J. F. Herbart, A. Diesterweg, K. D. Ušinskij, J. Dewey, G. A. Lindner, O. Kádner, O. Chlup aj. V druhé polovině dvacátého století byl u nás i v zahraničí vydán značný počet textů syntetizujících problematiku výchovy a pedagogiky, z nichž některé se užívaly a užívají jako studijní materiály na školách připravujících učitele. Více nebo méně se v nich odrážejí změny, jimiž společnost prochází, rozvoj vědeckého poznání, uvědomění si účelu, pro který tyto publikace jsou psány atd.

Cílem tohoto příspěvku je *poukázat na problémy obsažené v textech vydaných v České republice po roce 1990,¹ určených pro studenty učitelských fakult*. Ze seznamu uvedených publikací je patrné, že jde o práce pojednávající o jednotlivých oblastech pedagogiky, popř. o některých studijních předmětech studia učitelství. Výjimku tvoří publikace V. Krejčího, obsahující vedle kapitol označovaných jako základy pedagogiky rovněž kapitoly o didaktice, teorii výchovy aj.

Vycházíme z předpokladu, že syntetické práce, z nichž studenti učitelství získávají základy pedagogické kvalifikace, by měly mít charakter *vysokoškolské učebnice*, popř. souboru vysokoškolských učebnic, tj. pedagogicky zpracovaného, zdůvodněného výběru výsledků vědeckého poznání. Jejich pojetí

tedy nemůže být totožné s pojetím prací, jejichž funkcí je soustavný výklad pedagogiky jako vědní disciplíny. I vysokoškolské učebnice pedagogiky by však měly odpovídat požadavkům na vědeckou práci.

Zpracování učebnice pedagogiky je podmíněno představami o pojetí výuky pedagogiky, tj. představami cílů, jichž má být dosaženo, obsahu, který má být předmětem osvojení, a metod, jak k stanoveným cílům dospět. Je třeba přihlížet k motivaci a osobním zkušenostem adresátů učebnice, tj. studentů. Dosavadní výsledky výuky pedagogiky naznačují, že se ne vždy daří přesvědčit studenty učitelství o významu studia pedagogiky pro jejich učitelskou činnost. Studenti poukazují na abstraktnost pedagogiky a přeceňují vlastní empirii. Pedagogice vytýkají, že jim neposkytuje poznatky, které by mohli prakticky využít atd.

Teorie učebnic osvětlila již mnohé otázky, rozvinul se výzkum učebnic některých vyučovacích předmětů. Teorie učebnice pedagogiky je v počátcích. Tato okolnost determinuje úroveň zpracování učebnic pedagogiky.

Rozborem sedmi našich i zahraničních vysokoškolských učebnic pedagogiky, který byl uskutečněn v osmdesátých letech,² bylo zjištěno, že představy o cílech výuky pedagogiky a o tom, jak má učebnice přispět k dosažení těchto cílů, jsou vyjádřeny jen v některých učebnicích, a to v rozdílné kvalitě. V důsledku toho je v nich obsažen materiál nefunkční z hlediska přípravy učitelů, materiál mimopedagogického charakteru aj.

Jak charakterizují svá východiska autoři uvedených studijních materiálů devadesátých let?

V úvodní kapitole citovaného skriptu formuluje *V. Pařízek* své pojetí výchovy a obecné pedagogiky (s. 5).

V. Krejčí v kapitole „Předmluva“ poukazuje na kritiku výuky pedagogiky u nás po 17. listopadu 1989 a zjišťuje příčiny tohoto stavu. Odmítá podceňování pedagogiky jako složky učitelského studia a jako vědy. Domnívá se, že metoda historická a srovnávací může být v současné interpretaci obecných otázek pedagogických východiskem k vytvoření přechodu od pedagogiky normativní a manipulativní k pedagogické teorii komunikativní a racionálně meditativní (s. 3–7). V druhé kapitole, nazvané „Úvod“, naznačuje možnosti deduktivního a induktivního pojetí výuky pedagogiky a vyslovuje se pro kompromisní řešení. Vypočítává vědomosti, dovednosti a schopnosti, které by si učitel měl osvojit. Konstrukce textu se podle autora snaží vyhovět uvedeným zásadám (s. 9–13).

B. Kraus a *P. Vacek* v úvodní kapitole poukazují na složitost výchovného procesu a s tím spjatou okolnost, že na rozdíl od jiných vědních oborů se pedagogika vyvíjí a modernizuje pomalu. Je nutné, aby se více opírala o další vědní obory. Autoři byli podle svých slov při koncipování textu vedeni

snahou podat výklad základních problémů přístupnou, srozumitelnou, místy snad i netradiční formou. Uvedení do vysokoškolského studia mají posloužit i úkoly a otázky zařazené za každou kapitolou, stejně jako klíčové pojmy uvedené na počátku kapitol (s. 3).

Jednotlivé kapitoly textu *J. Solfronka a kolektivu* podle úvodu zahrnují úkoly a otázky praktických aktivit studentů tak, aby je vedly ke konfrontaci konkrétních jevů se známou teorií a vytvářely schopnost studentů pedagogicky myslet a zdůvodněně pedagogicky jednat. Učební text je chápán jako studijní materiál klinického semestru. Aktivity studentů se primárně týkají žáka, třídy, školy. . . . Z toho důvodu je výběr kapitol zaměřen na problémy diagnostiky, komunikace, řízení a organizace, projektování práce učitele aj.

Koncepce skriptu „Kapitoly ze školní pedagogiky“ je formulována ve statí *Z. Jesenské Hledání smyslu klinického semestru* (s. 1–33). Autorka vychází z názoru, že „v procesu individuálního poznání je důležité nejen osvojení výsledků racionálních objektivizujících postojů vědy, tj. osvojení definic, teorií, metod atd., ale také vybavení si vlastních zkušeností, prožitků a stanovisek a hlavně srovnání, uvědomění si vztahu obou těchto rovnocenných pramenů poznání“ (s. 3). Proto jsou jednotlivé problémové okruhy kapitol uvedeny příběhy a otázkami, které obracejí pozornost čtenáře na jeho úvahy, *jak věci vidí a pociťuje ještě dříve, než se seznámil s příslušným teoretickým výkladem*. Student by měl mít příležitost setkat se v dialogu s různými názory, s odlišnými stanovisky a zkušenostmi, aby se mohl dpracovávat nejen k vědomostem a dovednostem, ale také k osobnímu smyslu těchto vědomostí a dovedností.

Úvodní kapitoly citovaných prací poukazují na některé problémy z velké řady otázek, které autor učebnice řeší. Jde o různá pojetí jednotlivých oblastí pedagogické vědy i pedagogiky jako celku, o formu výkladu jednotlivých témat atd. Jak je patrné z připomenutých myšlenek, jejich autoři pociťují potřebu reagovat na zkušenosti studentů v rozdílném rozsahu, různě chápou a explicitě vyjadřují své představy o motivaci a regulaci učení studentů. Autoři učebnice pro klinický semestr a pro základy pedagogiky k tomu ovšem mají nesterčné možnosti, nicméně v obou uvedených případech možnosti existují. Kapitoly ve skriptu *J. Solfronka a kolektivu*, následující po koncepční kapitole *Z. Jesenské*, naznačují, že konkrétní rozpracování myšlenek této kapitoly není snadné.

Z analýzy uvedených studijních materiálů, z analýzy dalších publikací a praxe učitelského studia vyplývá několik námětů, na které bychom chtěli upozornit.

Základním problémem je *charakter výuky pedagogiky* a tedy také textu pro studium této disciplíny. Mají budoucí učitelé studovat obecnou peda-

gogiku, obecnou didaktiku apod., nebo má být jejich studium pedagogiky konkretizováno vzhledem ke kvalifikaci, o jejíž získání usilují? Na Pedagogické fakultě Univerzity Karlovy v Praze v prvním období její existence ve čtyřicátých letech zapisovali studenti na počátku studia obecnou pedagogiku a na ni navazovala podle zaměření studia pedagogika školy mateřské, pedagogika a didaktika školy prvního stupně atd. Obecná pedagogika je vědní disciplína, která je určitým způsobem strukturována. Zahajuje se osvětlením metodologických otázek. Dosavadní praxe naznačuje, že takovýto postup není dostatečně vhodný z hlediska motivace studentů. Lze předpokládat, že tyto nedostatky může odstranit *předmět koncipovaný jako základy pedagogiky nebo jako úvod do pedagogiky*. Obdobně se ve studiu učitelství nepřednáší obecná didaktika, nýbrž didaktika zaměřená na výuku určité skupiny předmětů (např. všeobecně vzdělávacích).

Možnosti ke zkvalitnění učebnic pedagogiky, zejména pro přiblížení těchto textů potřebám a zkušenostem studentů učitelství, poskytují tyto prvky:

1. *Struktura učebnice*, podmíněná rovněž volbou způsobu výkladu. Obecněji se pociťuje, že dosud převládající deduktivní výklad, přebíraný z výkladu vědní disciplíny, není optimální. Účinnější způsob výkladu bude třeba vytvořit. Vedle základního textu by v učebnici měly být obsaženy i potřebné poznámky a vysvětlivky. Mnohem více než dosud by měl být v učebnicích pedagogiky užíván funkční ilustrační materiál. Seznamy literatury by měly studentům umožnit, aby si vyhledali podle zájmu hlubší poučení o problematice osvětlené v základním textu. Nepříliš užitečný je obsáhlý seznam literatury v závěru učebnice, v němž se student nesebeorientuje a z něhož není patrné, která z uvedených prací by mohla přispět k získání potřebných informací. Součástí učebnice by měly být rejstříky. Jejich zařazení však poměrně značně rozšiřuje rozsah publikace, tím zvyšuje její cenu a ovlivňuje prodejnost. Z těchto důvodů se někdy od připojení rejstříků upouští.
2. *Obsah učebnice*. Vedle učiva osvětlujícího základní pojmy a vztahy výchovy by mělo být rovněž zařazeno učivo podněcující srovnávání dosavadních poznatků studentů o výchově s poznatky teoretickými. Takto pojatý studijní předmět se někdy označuje jako *školní pedagogika*. Význam tohoto pojmu je ovšem jiný než např. v německé pedagogice (Schulpädagogik).
3. *Koordinace výkladu pedagogiky s výsledky dalších vědních disciplín (mezipředmětové souvislosti)*. Učivo pedagogiky by mělo navazovat na učivo disciplín, které mu předcházejí (např. psychologie), popř. které studenti absolvují souběžně s pedagogikou. Na osvětlení některých pedagogických

pojmu by měly navazovat oborové didaktiky (např. hodnocení výsledků učení žáků aj.). Je třeba, aby si pedagogika uvědomila předmět svého studia a aby se v učebnicích nepojednávalo o problémech jiných disciplín (např. sociologie). Potřebné skutečnosti by měly být pouze připomenuty a mělo by být odkázáno na literaturu, na niž se reaguje.

O prohloubení motivace studentů ke studiu úvodních otázek pedagogiky se autor tohoto příspěvku pokusil ve skriptu *Úvod do pedagogiky*.³ Byla upravena struktura publikace. První kapitola ukazuje, jaká je úloha osobní empirie a pedagogické teorie ve výchově a snaží se čtenáře přivést k pochopení významu studia tohoto předmětu. Dvě z kapitol obsahují poznatky mající aplikační charakter, o nichž lze předpokládat, že budou motivovat k zamyšlení o jejich významu pro praxi. Jde o kapitolu šestou, nazvanou „Výchovný proces“, konkrétně např. o vyznačení činnosti učitele v jednotlivých etapách výchovného procesu, a kapitolu devátou, věnovanou pedeutologii, jež by poukazem na podmínky úspěšné činnosti učitele měla podnítit studenta k úvaze o vlastních předpokladech k učitelské činnosti a ke snaze žádoucími způsoby formovat svou osobnost.

Vzhledem k možnému rozsahu pouze naznačíme některé další náměty. Bylo by užitečné zhodnotit náročnost užívaných učebnic pedagogiky a porovnat ji s náročností učebnic jiných studijních předmětů učitelského studia. Mělo by se sledovat, jak jsou do učebnic uváděny nejnovější výsledky pedagogického výzkumu. Autoři učebnic by měli soustavně reagovat na výsledky, k nimž dospěly zahraniční učebnice pedagogiky.

Poznámky

- [1] Kraus, B. — Vacek, P.: K základním otázkám pedagogiky. Hradec Králové, Nakladatelství Gaudeamus 1992. 76 s. — Krejčí, V.: Obecné základy pedagogiky. Pedagogická fakulta v Ostravě 1991. 250 s. — Pařízek, V.: Obecná pedagogika. Univerzita Karlova v Praze. Praha, SPN 1991. 71 s. — Solfronk, J. a kolektiv: Kapitoly ze školní pedagogiky. Praha, Univerzita Karlova 1993. 189 s.
- [2] Vorlíček, Ch.: Pedagogická příprava učitelů. Praha, Univerzita Karlova 1985, s. 65 a n.
- [3] Vorlíček, Ch.: Úvod do pedagogiky. Praha, Univerzita Karlova, Vydavatelství Karolinum 1994. 116 s.